

המאבקים על עתידה של עיראק – לקראת הבחירות לפרלמנט ולאחריהן

אלדד שביט

הבסת דאע"ש והבחירות הקרובות לפרלמנט (מאי 2018) מציבים את עיראק, לראשונה מזה שנים, בפני צומת דרכים. במסגרת זו נעשה ניסיון להתגבר על שורה ארוכה של אתגרים, כדי למנוע פעם נוספת הידרדרות לאייציות ולהתחזקות האסלאם הקיצוני. המחנה השיעי צפוי לשמור על כוחו בפרלמנט ובולטת הכוונה של המיליציות השיעיות, שחלקן הגדול מזוהה עם איראן, לנסות לתרגם את הצלחתן במאבק מול דאע"ש כדי להשתלב בזירה הפוליטית. עיראק תמשיך גם בשנה הקרובה להיות זירת התמודדות בין ארצות הברית לבין איראן. בעוד שהממשל האמריקאי מבסס את האסטרטגיה שלו בעיקר על התנהלותו של ראש הממשלה המכהן אלעבאדי, האיראנים מנהלים את מדיניותם כלפי עיראק במניפה רחבה ובמספר ממדים, כדי להבטיח את השפעתם במכלול הרבדים. לישראל אין השפעה ישירה בעיראק. עם זאת, עליה להביא בחשבון כי המצב העתידי בעיראק ישפיע באופן ישיר על יכולתה של ישראל לממש את יעדיה להצרת צעדי איראן וחזבאללה, באזור בכלל ובסוריה ובלבנון בפרט.

מילות מפתח: עיראק, איראן, ארצות הברית, יציבות משטר

רקע

ב־9 בדצמבר 2017 הכריז ראש ממשלת עיראק חידר אלעבאדי על ניצחון במלחמה נגד דאע"ש, לאחר שחרור שטחי המדינה שהיו בשליטת הארגון מאז 2014, כולל העיר השנייה בגודלה – מוסול. אלעבאדי קבע כי עיראק נכנסה "לשלב שלאחר הניצחון על דאע"ש"¹. מעבר להישג בהבסת 'המדינה האסלאמית', לאחר שרבים

אלדד שביט הוא עמית מחקר אורח במכון למחקרי ביטחון לאומי.

ניבאו את קריסתה והתפרקותה של עיראק כמדינה, נזקפה לזכותו של אלעבאדי – בעיראק ומחוצה לה – ההצלחה להוביל את המאמצים שאפשרו לשמור על שלמותה הטריטוריאלית של המדינה ולחזק את המסגרות המדינתיות, בדגש על הצבא וגורמי הביטחון האחרים.

למרות תבוסתו הטריטוריאלית של דאע"ש, איום הטרור האסלאמי טרם חלף. התמיכה האידיאולוגית בארגון היא עדיין נחלתם של רבים בעיראק ומחוצה לה. על רקע היחלשות דאע"ש, במהלך 2017 חלה אומנם ירידה של כ-50 אחוזים לעומת 2016 בהיקף ההרוגים מפגיעי טרור ברחבי עיראק,^{2,3} אך כבר בינואר 2018 עלה ביחס לחודש הקודם מספר האזרחים שנהרגו בפגיעים בעיראק, חלק גדול מהם בבירה בגדאד.⁴ על רקע זה נמשכים כל העת המבצעים הצבאיים של גורמי הביטחון לטיהור מאחזים נוספים שמחזיק הארגון ברחבי עיראק.

ההנהגה בעיראק יכולה עתה להתמקד בקידום המאמצים לפתוח דף חדש, תוך הפניית קשב ומשאבים כדי להתגבר על האתגרים המרובים שעדיין קיימים. בראש ובראשונה חיזוק הלכידות הפנימית לנוכח הפערים המשמעותיים והעימותים שעדיין קיימים בין הגורמים הסקטוריאליים-עדתיים השונים ובקרבם (כולל פתרון בעיית העקורים הרבים שטרם שבו לבתיהם), שיקום הנזקים לתשתיות האזרחיות⁵ ומזעור ההשפעה של הגורמים החיצוניים.

הבחירות הכלליות לפרלמנט שצפויות להתקיים ב-12 במאי 2018 והתהליכים הפוליטיים שיבואו לאחריהן ישפיעו באופן ישיר על הסיכויים של עיראק לבסס את יציבותה של המדינה. משאלי דעת קהל שנערכו בעיראק וראיונות עם מקבלי החלטות במדינה מצביעים על אופטימיות זהירה, בצד ספקנות באשר ליכולתה של המדינה להתגבר הפעם על הנסיבות שהביאו להידרדרות בפעמים קודמות.⁶ המאמר אינו מתיימר לחזות את תוצאות הבחירות (בהנחה שאכן יתקיימו במועד המתוכנן), אלא להתמקד בסקירת המרכיבים המרכזיים שמשפיעים כיום על ההתפתחויות בעיראק, ולנתח את ההשלכות האפשריות שעשויות להיות לכך.

הניסיון לעצב את פניה של עיראק לאחר הניצחון על דאע"ש

המערכת הפוליטית בעיראק, המתאפיינת גם כיום בפיצול פנימי ובאינטריגות מרובות, מצויה בעיצומן של ההכנות לבחירות. בחודשים האחרונים נמשכים הניסיונות של גורמי הכוח להכשיר קואליציות שישרתו את שאיפותיהם ביום שאחרי הבחירות. יכולתם של השיעים, הסונים והכורדים להתגבר בסופו של דבר על המחלוקות הפנימיות המסורתיות, ולקדם יחד סדר יום לאומי שיביא בחשבון את הצרכים של כלל העדות, וכן מאפייני מעורבותן של איראן וארצות-הברית בתהליך – כל אלה ישפיעו בצורה מכרעת על סיכויי ההצלחה להביא לשינוי המבוקש.

ראש הממשלה המכהן אלעבאדי ניסה להוביל מהלך להתמודדות משותפת של כלל הגורמים השיעיים בבחירות (המהווים רוב באוכלוסייה, מעל ל-60 אחוזים⁷), אך נכשל. שני המנהיגים השיעים היריבים נורי אלמאליכי, ראש הממשלה הקודם וכיום סגן הנשיא, ואלעבאדי (אשר בפועל משתייכים למפלגת הדעוה, ובבחירות האחרונות התמודדו יחד) הודיעו כי יתמודדו בשתי רשימות נפרדות (קואליציית החוק וברית הניצחון, בהתאמה). לצד רשימות אלה תתמודד גם רשימה נוספת שתכלול את המפלגה הקומוניסטית העיראקית, הנתמכת על ידי המנהיג הדתי השיעי המוביל מוקתדא אלצדר, שבתחילה איים להחרים את הבחירות, אם לא תבוצע רפורמה בשיטת הבחירות.⁸

אלעבאדי ביקש גם לייצר לרשימתו תדמית חוצת עדות, אך בפועל, גם אם ברשימתו יהיו לבסוף גורמים סונים או כורדים – יהיה זה רק למראית עין, והחלוקה הפוליטית בעיראק תמשיך גם לאחר בחירות 2018 להיות סקטוריאלית. יכולתם של הסונים להעצים את המשקל הפוליטי שלהם נותרה מוגבלת מאוד, בין היתר בשל היעדר מנהיגות, ועל רקע מספרם הרב של הסונים בין הפליטים שטרם חזרו למקומות מגוריהם. ניסיון שלהם לדחות את הבחירות נהדף על ידי בית הדין העליון. גם הכורדים, שיכולת התמרון שלהם נחלשה במידה ניכרת בעקבות כישלון מנהיגם ברזאני להוביל מהלך לעצמאות, מגיעים לבחירות מובסים מבחינה צבאית ובפיצול פוליטי ניכר בינם לבין עצמם. יתר על כן, נראה כי ראש הממשלה אלעבאדי ממשיך בעידוד האיראנים לנסות לקעקע כל סימן של עצמאות. הקושי להגיע להסכמות עם הממשל המרכזי בסוגיות כלכליות ומעמדם המוחלש צפוי לפגוע בכורדים בבחירות, ולהקשות עליהם לשמר את מעמדם הפוליטי ואת חלקם הכלכלי בעוגת השלטון.⁹

לית מאן דפליג כי גם לאחר הבחירות הקרובות¹⁰ ימשיכו המפלגות השיעיות לשמור על רוב בפרלמנט, ונציג מטעמן יצליח להרכיב קואליציה ולכהן כראש ממשלה. לראש הממשלה אלעבאדי, שהצליח למצב עצמו כמנהיג נחרץ ואמין המקדם את האינטרסים של המדינה,¹¹ יש סיכויים טובים להוביל את הגוש השיעי. זאת לאחר שמעבר להצלחה מול דאע"ש נזקפת לזכותו הנחישות לסכל את ניסיונותיו של מנהיג הכורדים ברזאני לקדם את עצמאות החבל, ובכלל זה המבצע הצבאי המוצלח לכיבוש מחדש של העיר כרכוכ מידי הכורדים.¹² עם זאת, בשלב זה מוקדם עדיין להספיד את סיכוייו של אלמאליכי לחזק את כוחו. כך או כך, בדומה לבחירות האחרונות,¹³ הפיצול בקרב השיעים מייצר איודאות שיכולה גם להוליד שותפויות חדשות, אשר עשויות לבסוף להפוך את הקערה על פיה בכל הקשור לזהות ראש הממשלה הבא.

תפקיד המיליציות השיעיות

למחזיק בתואר ראש הממשלה תהיה כמובן השפעה על דרכה העתידית של עיראק, אך חשוב עוד יותר לנתח את הדינמיקה המתרחשת בעצם ימים אלה בקרב הגורמים השיעיים, ובעיקר באשר למשמעויות ההחלטה של כוחות מיליציות 'הגיוס העממי' (PMU) Popular Mobilization Units – מסגרת-על של המיליציות השיעיות בעיראק שחלקן נתמכות על ידי איראן – להשתלב בפוליטיקה העיראקית. סוגיית עתידן של המיליציות השיעיות בעיראק משקפת יותר מכול את המאבק – שצפוי להגיע לשיאו אחרי הבחירות – באשר לאוריינטציה של עיראק. הוויכוח מתקיים בין הגורמים השיעיים לבין עצמם, כאשר במעטפת החיצונית מעורבת איראן בניסיון להשפיע, מצד אחד, וגורמים מערביים ובראשם ארצות-הברית ובעלי בריתה הסונים, ובעיקר ערב הסעודית, מצד שני. המיליציות השיעיות היו מאז 2014 גורם הכוח המרכזי והגדול ביותר שלחם לצד הצבא העיראקי נגד דאע"ש. בפועל, מן המוסכמות היא שללא מעורבותן, עיראק לא הייתה מצליחה לנצח ולהחזיר לידיה את השליטה על השטחים שנכבשו.

בשנים האחרונות התפרסמו מספר מחקרים המתייחסים למיליציות השיעיות. במסגרתם שבה ועלתה התובנה כי הקבוצות החזקות ביותר מבין אלה המרכיבות את המיליציות הן אלה שמקורבות לאיראן. בעקבות הברית שכרתו עימה והנאמנות שהפגינו לאורך הדרך בהגנה על האינטרסים שלה, הן נהנו מסיוע כלכלי וצבאי רחב היקף. יתר על כן, הוכחה פעם אחר פעם מעורבותו הישירה של 'כוח קודס' ומפקדו קאסם סלימאני בהשפעה על התנהלותן של המיליציות.¹⁴

המיליציות השיעיות הנאמנות לאיראן כוללות מספר ארגונים קטנים ששימשו זרועות ישירות של איראן בעיראק ובסוריה. עם זאת, עיקר הכוח מורכב מגורמי כוח עיראקיים, שחלקם לוקחים כבר כיום חלק בזירה הפוליטית. הם שואבים את כוחם הפוליטי מתוקף היותם עיראקים, אך את היכולות הצבאיות הם מקבלים מאיראן. לארגון 'בדר' בראשות האדי אלעאמרי יש כבר כיום ייצוג בפרלמנט, ושר מטעמו אף מכהן כחבר בממשלתו של אלעבאדי. היה זה ראש הממשלה הקודם של עיראק, אלמאליכי, שבעידודם של האיראנים דחף ארגונים אלה להשתלב בפוליטיקה העיראקית ולהצטרף למפלגתו ערב בחירות 2014.¹⁵

הוויכוח שמתנהל בחודשים האחרונים בעיראק באשר לעתיד המיליציות שיקף מחלוקת בין אלה שרצו בהתפרקות המלאה, כדי להביא לצמצום השפעתה של איראן בעיראק, לבין אלה שביקשו לנצל את הפופולריות שהן צברו כתוצאה מתפקידן המכריע בניצחון על דאע"ש, כדי להגדיל את כוחן והשפעתן בפרלמנט. מרכיב בולט בדיון הציבורי שהתפתח התייחס לסוגיית עתיד הנשק המצוי בידי המיליציות. ראש הממשלה אלעבאדי הצטרף (באמצע דצמבר) למנהיג הדתי השיעי הבכיר סיסתאני בתביעה ליישם מדיניות לאיסוף כל כלי הנשק במדינה,

וזאת בעקבות ההכרזה על סיום המלחמה נגד דאע"ש. יודגש כי החוק בעיראק אוסר על גורמים בכוחות המזוינים או על גורמים חמושים להתמודד בבחירות לפרלמנט. על רקע זה, ככל הנראה, מיהרו חלק מהמיליציות להודיע על נכונותן למסור את נשקן לידי הממשלה ולהתנתק מהמסגרת המקורית שלהן. עם זאת, כלל לא ברור אם הרשויות העיראקיות הבטיחו שכל המיליציות שמתמודדות בבחירות אכן מסרו את נשקן לפני שאושר לרשימותיהן להתמודד בבחירות. בהמשך יהיה צורך לברר את שאלת ההפרדה בין הגורמים הצבאיים לאלה המדיניים. עם זאת, האינטרס הבסיסי של מרבית המיליציות יהיה להותיר בידיהן כוח צבאי, גם אם תהיה הפרדה מסוימת בין זרוע זו לזרוע המדינית שתיבחר לפרלמנט, וייתכן אף שתשתתף בקואליציה העתידית.

כוונתן של המיליציות להתמודד בבחירות חייבה התייחסות מיוחדת של המרכיבים המרכזיים האחרים מבין הגורמים השיעיים. בלטה בהקשר זה הכרזתו המפתיעה של ראש הממשלה אלעבאדי (סוף ינואר) על הקמת ברית פוליטית – שהשושבינה שלה היא כנראה איראן – עם המיליציות הפרו-איראניות, ובכלל זה עם ראש ארגון בדר האדי אלאמירי, שהיה ידוע כבעל בריתו של אלמאליכי וכיריבו של אלעבאדי. ההסכם שהושג ביניהם קרס יום לאחר שהוכרז,¹⁶ אך ככל הנראה, המניעים להקמת הברית נותרו בעינם.

בראש ובראשונה נראה כי אלעבאדי, שהתמנה לתפקיד ראש הממשלה לאחר שאלמאליכי נכשל בהרכבת הקואליציה ולא היה לו בסיס פוליטי משל עצמו, הבין כי בקונסטלציה הפוליטית שמתפתחת בעיראק עם כניסתן לפוליטיקה של המיליציות המזוהות עם איראן, הפתרון לשרידות טמון בחבירתו לכוחות אלה, גם אם עד עתה הוא הקפיד לשמור על דימוי של מי שלא מעוניין להיות מזוהה כבעל ברית של איראן. בהקשר זה בולטת התבטאות של גורם בקואליציה, שאמר כי הסיבה להתפרקות הברית היא טכנית במשתמע, ולא בגלל מחלוקות אידיאולוגיות. אפשר היה גם להבין מדברי אותו גורם כי שיתוף פעולה עם אלעבאדי בהחלט אפשרי לאחר הבחירות, וכחלק מקואליציה עתידית שתרכיב את הממשלה בבגדאד.¹⁷ ההערכה היא שהמיליציות יהיו גורם כוח פוליטי וביטחוני חשוב גם לאחר הבחירות, ללא כל קשר למספר נבחריהם. תוך כך פרסם לאחרונה אלעבאדי צו המורה על שילובן המלא של המיליציות השיעיות בצבא העיראקי, ועל השוואת זכויותיהם הכלכליות של אנשיהן לאלה של אנשי הצבא.¹⁸

תפקידה של איראן

בחישתה של איראן באמצעות 'כוח קודס' של משמרות המהפכה בהובלת מפקדו קאסם סלימאני במאמצים להקמת הברית בין אלעבאדי למיליציות מעידה על עניינה הרב של איראן להתערב ולהשפיע הלכה למעשה על תוצאות הבחירות.

זאת במטרה להבטיח כי הקואליציה שתוקם בעקבותיהן תשרת את האינטרסים שלה. מבחינת איראן חשובה האחדות במחנה השיעי, והיא תפעל כך שלשיעים יהיה הייצוג הרחב ביותר האפשרי בקואליציה, ושכל מנהיג עיראקי בעתיד יראה בשיתוף פעולה עם איראן תנאי הכרחי לשרידותו הפוליטית. במסגרת זו איראן לא שמה את יתרה דווקא על אישיות פוליטית אחת, אלא היא פועלת לאפשר לה מרחב תמרון פוליטי, שבאמצעותו היא זו שתכתיב סדר יום שמתאים לה. המעורבות האיראנית בעיראק כמובן אינה חדשה, והיא מתקיימת כבר שנים רבות. לאיראן גבול משותף עם עיראק לאורך כ-1500 קילומטרים, ולפי תפיסתה שטחי עיראק הם החצר האחורית שלה ואיום פוטנציאלי על ביטחונה. מבחינת איראן, יכולת שליטה טובה על ההתפתחויות בעיראק היא מרכיב יסודי באסטרטגיית הביטחון שלה. יתר על כן, השפעה על עיראק היא תנאי חשוב להרחבת ההשפעה של ערכי המהפכה במישורם הדתיים, האידיאולוגיים והצבאיים גם על אזורים אסטרטגיים נוספים דוגמת סוריה ולבנון.

המאמץ האיראני בהקשר זה מתבסס על מספר מישורים צבאיים ואזרחיים כאחד. בשנים האחרונות משקיעה איראן מאמצים רבים בהרחבת השפעתה הכלכלית, התרבותית והדתית על עיראק.¹⁹ חוסר היציבות הבסיסי שמאפיין את עיראק, כניסת דאע"ש לוואקום השלטוני שנוצר לאחר עזיבת ארצות-הברית, מגוון העדות הנרחב שבה והדומיננטיות השיעית – כל אלו אפשרו לאיראן לבסס את ההגמוניה שלה באזורים נרחבים בעיראק.²⁰

גם אם יש בין הגורמים השיעיים המובילים בעיראק כאלה המתנגדים לאיראן או המנסים להרחיק עצמם ממנה, הרי בשנים האחרונות הצליחה ההנהגה האיראנית בהובלת משמרות המהפכה לנצל את הסיוע הרב שהעניקה למיליציות בעיקר בתחומים הצבאיים, כדי להפוך אותן לכוח הלוחם המצויד ביותר והיעיל ביותר בעיראק. מבחינת טהראן, כוח זה משרת עבורה את הזרוע המרכזית של כוח קודס בעיראק. כיום ההערכה היא שהמיליציות השיעיות מונות 110–122 אלף לוחמים. כחמישים אלף מתוכם נמנים עם ארגונים המושפעים ישירות על ידי כוח קודס.²¹

מעורבות ארצות-הברית ובעלות בריתה הערביות

ארצות-הברית ברכה על הכרזת הניצחון על דאע"ש של ראש הממשלה אלעבאדי, מאחר שהבסת הארגון הייתה האתגר הראשון במעלה עבור הממשלים האמריקאיים מאז 2014. הנשיא טראמפ שב והדגיש מטרה זו מאז תחילת כהונתו (ינואר 2017). מספר חודשים עברו מאז כיבוש מוסול והכרזתו של אלעבאדי, ועדיין קיימים סימני שאלה באשר למדיניותה של ארצות-הברית בעיראק ביום שאחרי דאע"ש. חשוב לגבש אסטרטגיה ולתרגמה לצעדים מעשיים לא רק בקשר לסוגיית עתיד הכוחות

האמריקאיים המוצבים בעיראק, אלא גם ובעיקר לשם הפקת לקחים מהשגיאות של הממשל לאחר יציאת הכוחות האמריקאיים מעיראק ב־2011. הממשל האמריקאי מודע לצורך בגיבוש מדיניות מעשית ואפקטיבית, שתציב אותו בעמדת השפעה באופן שיוכל לתרום לכינונו של ממשל דמוקרטי בעיראק, המביא בחשבון את צורכי כל העדות ופועל לחלוקה שוויונית של המשאבים. זאת בנוסף למניעת חזרה של גורמים אסלאמיים קיצוניים והתמודדות עם המאמצים המואצים של איראן להשתלט על מרחב הפעולה העיראקי ולעצב בו מציאות הדומה לזו שבלבנון ובסוריה, שבמסגרתה כוחות הפועלים בשירותה של איראן (דוגמת חזבאללה) ממנפים את כוחם הצבאי לצבירת כוח פוליטי. לאחרונה אף הודה שר ההגנה האמריקאי כי לממשל יש מידע על כך שאיראן פועלת כדי להשפיע על תוצאות הבחירות בעיראק.

ערב בחירות 2018 בעיראק, נראה כי ארצות־הברית ממשיכה לבסס את מדיניותה במדינה על התנהלותו של ראש הממשלה אלעבאדי. הנשיא טראמפ נועד עימו בבית הלבן במארס 2017, ובתום הפגישה הכריזו שני האישים על "קידום שיתוף פעולה רחב, פוליטי וכלכלי, בין שתי המדינות". אלעבאדי נתפס בווישינגטון כאישיות שניתן לעבוד איתה ושיכולתו לקדם צעדים שיביאו לאחדות בין העדות השונות. בפועל, ראש הממשלה העיראקי אכן הקפיד לשמור על מערכת קשרים טובה עם המערב, גם מתוך הבנה כי ממשלו זקוק להשקעות רבות שרוכן צפויות לבוא מארצות־הברית וממדינות אירופה, לטובת שיקום התשתיות והכלכלה בעיראק. הממשלים האמריקאיים גם האמינו כי אלעבאדי רוצה ויכול להביא להידוק הקשרים עם בעלות בריתם הסוניות מחד גיסא, ולצמצם את הקשרים עם איראן מאידך גיסא.

הסתמכותה של ארצות־הברית על אלעבאדי – שבפועל הוא הקלף היחידי שבידה – כמוציא והמביא של היעדים האמריקאיים עומדת עתה למבחן, על רקע מאפייני התנהלותו. בשלב זה לא נראה כי לארצות־הברית מדיניות אלטרנטיבית שתקרב בינו לבין הסונים והכורדים, יחד עם גורמים שיעיים אחרים המתנגדים למעורבות איראן. יתר על כן, התנגדותה של ארצות־הברית לרצונם של הכורדים להכריז עצמאות מחלישה מאוד את הכורדים. כך הוצגה ארצות הברית כמי שבגדה בבעלי בריתה, לנוכח שתיקתה על המהלך הצבאי שיזם אלעבאדי לכיבוש העיר כרכוכ.

בפועל נמשך השיח השוטף בין ראש הממשלה העיראקי לבין צמרת הממשל האמריקאי. בד בבד הכריזה ארצות־הברית כי החלה להוציא כוחות צבא הערוכים כיום בעיראק, כחלק מהסכמה עם ממשלת עיראק, והיא פועלת גם לתיאום השקעות נוספות בעיראק. זאת, אף על פי שלאחרונה נמסר כי כנגזרת מהמגמה של ממשל טראמפ לצמצם השקעות אמריקאיות, ארצות־הברית אינה מתכוונת להקצות

ישירות כספים לשיקום התשתיות בעיראק, במסגרת המאמצים הבינלאומיים שמובילה כיום הקואליציה לביסוס היציבות במדינה.²² בכינוס שנערך בכווית (פברואר 2018) הצליחו חברות הקואליציה לגייס רק כ־30 מיליארד דולר סיוע, מתוך כ־90 מיליארד דולר שעיראק הכריזה כי היא זקוקה להם לצורך שיקום התשתיות.²³

בה בעת ממשיכה ארצות־הברית במאמצייה לקרב בין עיראק לבין בעלות בריתה הסוניות, בדגש על ערב הסעודית. ממשלים אמריקאיים קודמים ניסו זאת, אך מדינות ערב סרבו להדק את קשריהן עם עיראק, בשל ראייתן את אלמאליכי ולאחר מכן את אלעבאדי כעושי דברה של איראן.²⁴ נראה כי בשנה האחרונה התגברו מאמציהם של הסעודים, הפועלים יחד עם איחוד האמירויות להידוק הקשרים עם ראש הממשלה אלעבאדי ועם מוקתדא אלצדר, לאור זיהויו כמי שמתנגד לאיראן. במהלך 2017 נקטה ערב הסעודית מספר צעדים ששיאם ביקורו של ראש הממשלה אלעבאדי בריאד, ובמהלכו חנכו שתי המדינות, בנוכחות מזכיר המדינה של ארצות־הברית, ועדת היגוי שתפקח על יחסי המדינות. לאחרונה נפתח הגבול המשותף בין שתי המדינות לאחר שהיה סגור במשך עשרות שנים, ולראשונה מאז 1990 חנכה ערב הסעודית קונסוליה בעיר בצרה.²⁵ הסעודים בודקים גם את האפשרויות להרחיב את השקעותיהם בעיראק כחלק מהמגמה להעמיק את ההשפעה במדינה.²⁶ עם זאת יודגש כי מייד לאחר ביקורו בערב הסעודית מיהר אלעבאדי להגיע לפגישות בטהראן עם ההנהגה האיראנית.

סיכום והשלכות

הבסת דאע"ש והבחירות לפרלמנט העומדות בפתח מציבות את עיראק, לראשונה מזה שנים רבות, בפני סיכויים גוברים לקידום תהליכים שיבססו את יציבותה, ויבטיחו את שימורה כמדינה אחודה. תוך כך תצטרך ההנהגה העיראקית להתמודד עם שורה ארוכה ומורכבת של אתגרים. מעבר לכך, במציאות הסבוכה של יחסי הכוחות בעיראק והסיכון בשובם של פעילי דאע"ש ו/או גורמי טרור אסלאמיים אחרים, הן לארצות־הברית והן לאיראן יש אינטרס לשמור על אחדותה של המדינה. יתר על כן, נראה כי שתי המדינות מעריכות שראש הממשלה אלעבאדי הוא הדמות המתאימה להוביל את עיראק גם לאחר הבחירות, בדרך שתשרת את האינטרסים שלהן. הוא עצמו מקפיד לשמור על מערכת יחסים טובה גם עם הממשל האמריקאי וגם עם איראן, לאחר שהצליח לאורך השנים לבסס דו־שיח ושיתוף פעולה עם הנהגות שתי המדינות.

למרות שלא אלעבאדי יש יתרון לקראת הבחירות, הרי הצלחת מפלגתו לזכות ברוב שיאפשר לו להרכיב קואליציה אינה מובטחת עדיין. סביר להניח כי למיליציות השיעיות יהיה תפקיד מרכזי בקביעת ראש הממשלה הבא של עיראק. יתרה מכך,

למיליציות אלה, שחלקן מזוהות ישירות עם איראן, תהיה גם השפעה רבה על צביונה של עיראק ועל הכיוון שממשלתה תבחר ללכת בו.

ארצות־הברית מבססת את האסטרטגיה שלה בעיקר על דרכו של ראש הממשלה אלעבאדי, למרות שבשנה האחרונה נראה כי הוא התקרב עוד יותר לאיראן. יתר על כן, מהתנהלותו בשנה האחרונה לא נראה כי לממשל האמריקאי יש קשב ומוטיבציה להשיב מלחמה שערה למהלכיה של איראן. האיראנים מצידם מנהלים את מדיניותם מול עיראק במניפה רחבה ובמספר ממדים, כדי להבטיח את השפעתם במכלול הרבדים. מבחינת טהראן, הצורך להבטיח הגמוניה איראנית בעיראק משרת את ליבת האינטרסים הביטחוניים שלה, ובכלל זה עניינה להבטיח מסדרון לים התיכון. בפועל, במאבק על השליטה בעיראק, ידה של איראן היא עד כה על העליונה. סביר להניח כי גם אם הרצון לשימור והרחבה של ההשפעה קיים מצד כל הצדדים, ההצלחה תלויה בראש ובראשונה בנכונותם של השחקנים השונים להשקיע ממרצם וממשאביהם כדי לתרגם את היעדים שלהם לצעדים בשטח. הרושם הוא שכל מי שמוכן להשקיע יהיה זה שגם ישפיע. יצוין כי הזירה העיראקית ובעיקר ההזדמנויות העסקיות בתהליכים לבניין כוחה הצבאי ושיקום התשתיות מביאות גם מדינות נוספות (מאירופה, רוסיה וסין) להתעניין בהרחבת השקעותיהן במדינה. למצבה העתידי של עיראק עשויות להיות השלכות על אינטרסים ישראלים, מכיוון שחשיבותה כמדינה עצמאית מתפקדת אינה טמונה רק בהיותה בשנים האחרונות ערש צמיחתם של הגורמים האסלאמיים הקיצוניים, אלא גם מוקד להשפעות חיצוניות. לפיכך, יש לשים לב להשלכות האזוריות הנובעות ממקומה הגיאוגרפי של עיראק ולמידת ההשפעה עליה מצד גורמים חיצוניים.

לישראל אין השפעה ישירה בעיראק. עם זאת, עליה להביא בחשבון כי המצב העתידי בעיראק ישפיע באופן ישיר על יכולתה של ישראל לממש את יעדיה להצרת צעדיהם של איראן וחזבאללה, באזור בכלל ובסוריה ובלבנון בפרט. המאמצים של ישראל בהקשר זה צריכים להיות מכוונים לממשל האמריקאי, בעיקר לנכונותו להישאר פעיל בעיראק ובייחוד בכל הקשור לבניין הכוח וההשפעה על כוחות הביטחון, כדי למנוע השתלטות של הגורמים השיעיים המקורבים לאיראן על גופים אלה. במקביל, במסגרת האינטרסים המשותפים שיש לישראל עם המדינות הסוניות ובעיקר עם ערב הסעודית מול איראן, מאמציהן להרחבת ההשפעה בעיראק צריכים להיות יעד להשגה מבחינתה של ישראל, ועליה לקיים דיאלוג עימן בנושא.

הערות

- 1 Margaret Coker and Falih Hassan, "Iraq Prime Minister Declares Victory Over ISIS," *The New York Times*, December 9, 2017.
- 2 אביעד מנדלבאום ויורם שוייצר, "דוח פיגועי התאבדות 2017: פחות פיגועים, יותר נשים," **מבט על**, גיליון 10088, בינואר 2018.
- 3 United Nations – Iraq, "UN Casualty Figures for Iraq for the Month of December 2017," http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=item&id=8427:un-casualty-figures-for-iraq-for-the-month-of-december-2017&Itemid=633&lang=en
- 4 United Nation Iraq, "UN Casualty Figures for Iraq for the Month of January 2018," 1 February 2018, http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=item&id=8500:un-casualty-figures-for-iraq-for-the-month-of-january-2018&Itemid=633&lang=en
- 5 הבנק העולמי מעריך (נכון לתחילת 2018) כי המלחמה נגד דאע"ש גרמה נזק לתשתיות בשווי של כ-45 מיליארד דולר. פורסם ב-Wall Street Journal ב-11 בפברואר 2018.
- 6 Renad Mansour, "Iraq After the Fall of ISIS: The Struggle for the State," Chatham House, July 2017, <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/publications/research/2017-07-04-iraq-after-isis-mansour-final2.pdf>
- 7 The World Fact book – Central Intelligence Agency – CIA, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>
- 8 Hamdi Malik, "Pro-Iran PMU factions prepare for electoral battle in Iraq," *Al-Monitor*, January 2, 2018.
- 9 צבי בראל, "אביב או חורף כורדי," **הארץ**, 24 בדצמבר 2017, <https://www.haaretz.co.il/news/zvibarel/premium-1.4840477>
- 10 בניגוד למדיניות אחרות באזור, הבחירות בעיראק בשנים האחרונות נחשבות באופן יחסי כדמוקרטיות, ותוצאותיהן אינן ידועות מראש. חברי הפרלמנט נבחרים לארבע שנים והבית מונה 328 חברים. הרכבת הממשלה מוטלת על ראש המפלגה הגדולה, אשר נדרש להקים קואליציה שתקבל את אמון הפרלמנט.
- 11 ד"ר רונן זיידל ועידן בריר, "נלחם בדאעש והודף את איראן: המנהיג הכי פחות מוערך במזרח התיכון," וואלה, 20 באפריל 2017.
- 12 אלדד שביט וגליה לינדשטראוס, "החזרת השליטה של בגדאד על כרכוכ: משמעויות אסטרטגיות," **מבט על** גיליון 984, 22 באוקטובר 2017.
- 13 הבחירות האחרונות לפרלמנט התקיימו ב-30 באפריל 2014. מפלגתו של ראש ממשלת עיראק דאז נורי אלמאלכי זכתה ב-92 מכלל 328 המושבים בפרלמנט. על רקע הישגי דאע"ש בעיראק התגברה ההתנגדות לאלמאלכי, ובלחץ איראן מונה כארבעה חודשים מאוחר יותר אלעבאדי לראש ממשלה, ואילו אלמאלכי משמש מאז סגן-שיא.
- 14 Renad Mansour and Faleh A. Jabar, "The Popular Mobilization Forces and Iraq's Future," Carnegie Middle East Center, April 2017.
- 15 שם.
- 16 "Iraqi militias and PM Abadi to contest general election separately," *The New Arab*, January 15, 2018.
- 17 שם. Hamdi Malik

- Mohamed Mostafa, "Iraqi PM: incorporation of mobilization forces preserves security service," *Iraqi News*, March 10, 2018. 18
- יואל גוז'נסקי, "המעורבות האיראנית בעיראק: מניעים, מאפיינים והשלכות", **עדכן אסטרטגי**, כרך 13, גיליון 4, ינואר 2011, [http://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/\(FILE\)1295784182.pdf](http://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/(FILE)1295784182.pdf) 19
- Tim Arango, "Iran Dominates in Iraq After U.S. 'Handed the Country Over,'" *The New York Times*, July 15, 2017. 20
- Hanin Ghaddar, "Iran's Foreign Legion," The Washington Institute for Near East Policy, January 2018, <http://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyNote46-Ghaddar.pdf> 21
- Jonathan Landay and Yara Bayoum, "U.S. not planning to contribute money at Iraq reconstruction conference – officials," Reuters, February 8, 2018. 22
- Margaret Coker, "Hoping for \$100 Billion to Rebuild, Iraq Got Less Than a Third," *The York Times*, February 14, 2018. 23
- יואל גוז'נסקי, "עיראק והמרחב הערבי לאחר הכיבוש האמריקאי", **עדכן אסטרטגי**, כרך 15, גיליון 3, אוקטובר 2012. 24
- Mariam al-Jaber, "Saudi consulate to re-open in Basra, Iraq," *Al-Arabiya*, February 12, 2018. 25
- Martin Chulov, "Saudis in talks over alliance to rebuild Iraq and 'return it to the Arab fold,'" *The Guardian*, August 18, 2017. 26